

Názory a praktické zkušenosti pedagogických pracovníků a žáků s mentálním postižením v oblasti sexuální výchovy

Zdeňka Kozáková, Petra Hermanová

Abstrakt

Článek prezentuje vybrané výsledky výzkumu, jehož hlavním cílem bylo prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů zjistit názory a praktické zkušenosti pedagogických pracovníků a žáků s mentálním postižením (MP) v oblasti sexuální výchovy. Dílčími cíli bylo zjistit, zda je z pohledu pedagogů a žáků zařazení sexuální výchovy dostatečné a zda je pro její realizaci ve škole adekvátní zázemí a vybavení.

Výsledky ukazují, že u žáků se středním a těžkým MP je sexuální výchova zastoupena dostatečně a je pro ni v dané škole adekvátní čas i prostor. Naopak u žáků s lehkým MP je dle pedagogů i žáků její zařazení zcela nedostačující. Žáci s lehkým MP uvádí, že se jednotlivým tématům věnovali velmi málo a informace, které se dozvěděli, nejsou dostačující. Výzkum dále poukázal na neadekvátní zázemí a vybavení daných škol pro realizaci sexuální výchovy, a to jak v oblasti názorných pomůcek, výukových materiálů a metodik, tak i prostorově.

Klíčová slova: sexuální výchova, sexualita, mentální postižení, základní škola speciální, základní škola.

Opinions and practical experiences of pedagogical worker and pupils with intellectual disability in the field of sexuality education

Abstract

The article presents selected research results, the main goal of which was to find out the opinions and practical experiences of pedagogical staff and pupils with intellectual disability (ID) in the field of sexual education through semi-structured interviews. The partial goals were to find out whether the inclusion of sex education is sufficient from the point of view of teachers and pupils and whether there are adequate facilities and equipment for its implementation in the school.

The results show that sex education is sufficiently represented in pupils with moderate and severe ID and there is adequate time and space for it at school. On the contrary, according to teachers and students, its classification is completely insufficient for pupils with mild ID. Pupils with mild ID report that they paid very little attention to individual topics and that the information they have learned is insufficient. The research also pointed to the inadequate background and equipment of the given schools for the implementation of sexual education, both in the field of visual aids, teaching materials and methodologies, and spatially.

Keywords: sexual education, sexuality, intellectual disability, special primary school, primary school.

DOI: 10.5507/epd.2021.014

Úvod

Sexuální výchova ve škole je obecně považována za nedílnou součást přípravy na budoucí život. Někteří odborníci (např. Täubner, 1996; Trávník, 2000) uvádí, že je primární podmínkou pro vyvážený a harmonický vývoj dítěte a mladých lidí, kteří se tak připravují na dospělý život (intimní vztah, partnerství a rodičovství). Jedinec potřebuje získat nejen informace, ale i praktické kompetence a dovednosti jak v oblasti vztahové a sexuální, tak i z hlediska prevence rizik sexuálně přenosných chorob či sexuálního zneužívání (Volfová, Kozáková & Velemínský, 2008). Proto je důležité, aby i škola v této oblasti adekvátně naplnila svoji úlohu a roli. V rámci příspěvku se podrobněji zaměříme na sexuální výchovu pohledem pracovníků a žáků vybraných základních škol vzdělávajících jedince s MP.

Teoretická východiska

Adekvátní sexuální výchova „*představuje nejen přípravu na sexuální život, ale vychovává i k mezilidským a rodinným vztahům. Klade důraz na antikoncepci a prevenci sexuálně přenosných nemocí a prevenci sexuální kriminality. Řeší i psychologické a psychosexuální problémy spojené s každým partnerským soužitím*“ (IPPF, 2008). V současné době převažuje komplexní trend, přiklánějící se k tomu, že sexuální výchova by měla probíhat hlavně v rodině, ale zároveň si uvědomující, že to není vždy možné. Jako ideální prostředí vystupuje škola (Täubner, 1996), která může působit dlouhodobě a kontinuálně.

Podle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (RVP ZV) není sexuální výchova samostatným předmětem. Její prvky jsou zakomponovány do vzdělávacích oblastí: Člověk a jeho svět (vyučovací předmět *prvouka* a *přírodověda*), Člověk a společnost (*výchova k občanství*), Člověk a příroda (*přírodopis*), Člověk a zdraví (*výchova ke zdraví*) a do průřezových témat: Osobnostní a sociální výchova a Výchova demokratického občana (Kozáková in Valenta et al., 2013). Žáci s lehkým MP, kteří byli zapojeni do výzkumu, jsou vzdělávání podle RVP ZV, minimální doporučené úrovně pro úpravu očekávaných výstupů v rámci podpůrných opatření souvisejících s tématem sexuality a mezilidských vztahů. Žáci se středním MP, těžkým MP, kombinovanými vadami a poruchami autistického spektra (PAS) jsou vzdělávání podle RVP pro obor vzdělání základní škola speciální (ZŠS), I. a II. díl. V RVP ZŠS je sexuální výchova zakomponována do vzdělávacích oblastí: Člověk a jeho svět, Člověk a společnost, Člověk a zdraví a do průřezových témat: Osobnostní a sociální výchova a Výchova demokratického občana (RVP ZŠS, 2008).

Mnohé výzkumy upozorňují na velmi nízkou až nedostatečnou informovanost osob s MP v oblasti sexuální výchovy. A to i v tématech ochrany sexuálního zdraví, pohlavně přenosných chorob, antikoncepce, těhotenství včetně narození dítěte a reakce na sexuální zneužívání (Leutar & Miholović, 2007; Kijak, 2013). Nízkou úroveň znalostí osob s MP v oblasti sexuality uvádí mnoho studií (Leutar & Miholović, 2007; Kijak, 2013; Bernert & Ogletree, 2013). Servais (2006) shrnuje, že znalosti lidí s MP jsou fragmentární, nepřesné a nekonzistentní. Výzkumy často potvrzují nízký počet hodin věnovaných sexuální výchově na školách, které vzdělávají žáky s MP (Leutar, Miholović, 2007; Schaafsma, et al., 2017). Sadková (2018) doplňuje, že sexuální výchova je spíše doménou 2. stupně ZŠ, a není zcela komplexní. Schaafsma, et al. (2017) zdůrazňuje, že do sexuální výchovy žáků s MP by měla být zakomponována i témata jako jsou online vztahy, sociální média, rodičovství a praktické dovednosti související se sexualitou.

Významnou roli v sexuální výchově hraje i osobnost pedagoga a jeho schopnost vytvořit takovou atmosféru, aby se žák nemusel obávat dotazovat i na velmi intimní otázky (Štěrbová & Rašková, 2016). V některých školách jsou pro spolupráci zváni i externí odborníci. Z výzkumu Löfgren-Mårtenson et al. (2012) vyplývá, že polovina

informantů s MP chce získávat informace od interních pedagogů, polovina spíše od externích odborníků.

Při výuce je třeba respektovat zásadu názornosti, tzn. využívat různé ilustrace, obrázky, fotografie, modely, reálné předměty či videa (Kozáková in Valenta, Müller, et. al., 2013). V současné době je k dispozici množství materiálů a metodik, které lze v praxi uplatnit. Např. Venglářová, Eisner, et. al. (2013) uvádějí seznam 42 pomůcek, které jsou určeny k osvětě v oblasti sexuální výchovy osob s MP. Pedagogové tak mohou kromě učebnic využít dostupné filmy (např. film O sexu, Masturbace), obrazové publikace (např. box Od hlavy až k patě, Listy sexuality), speciálně upravené panenky (např. detekční panenky Eva a Vašek), anatomické modely genitálií či běžně dostupné zboží (např. kondomy, hygienické potřeby) atp.

Také pro pedagogické pracovníky existuje v oblasti sexuality a sexuální výchovy osob s MP množství metodických seminářů, workshopů, kurzů a nabídek dalšího vzdělávání. V ČR stále přibývají organizace, které realizují nejruznější osvětové aj. akce, a které nabízí kromě vzdělávání a poradenství např. i podporu při zavádění protokolu sexuality atp.

Metodologická východiska

Hlavním cílem výzkumu bylo zjistit názory a praktické zkušenosti pedagogických pracovníků a žáků s MP v oblasti sexuální výchovy. A to v prostředí vybraných dvou základních škol speciálních (ZŠS) a základní školy zřízené podle § 16 odstavec 9 školského zákona č. 561/2004 Sb. (dále jen ZŠ zřízená dle § 16 odst. 9).

Díličními cíli bylo zjistit:

- ⇒ zda je z pohledu pedagogů a žáků zařazení sexuální výchovy ve škole dostatečné,
- ⇒ zda je pro realizaci sexuální výchovy ve škole adekvátní zázemí a vybavení.

Po operacionalizaci cíle byly formulovány dvě výzkumné otázky (VO):

VO 1: *Jak pedagogové a žáci hodnotí dostatečnost zařazení sexuální výchovy ve škole?*

VO 2: *Jak pedagogové hodnotí vybavení a zázemí pro realizaci sexuální výchovy ve škole?*

V rámci výzkumu byl využit smíšený design. Metodou **sběru dat** bylo polostrukturované interview, které lze definovat jako nestandardizované dotazování podle předem připravené osnovy (Miovský, 2006). Metoda umožňuje tazateli měnit pořadí otázek a dle potřeby přidávat další (Reichel, 2009). Individuální rozhovory nabízí větší autentičnost a hlubší vhled do problematiky prostřednictvím přímého kontaktu a možnost dovyvětlení jak ze strany informanta, tak i výzkumníka. Výhodou je také možnost sledovat i neverbální reakce.

Výzkumu se zúčastnilo **14 pedagogických pracovníků a 25 žáků s lehkým MP** vzdělávajících se na ZŠ zřízené dle § 16 odst. 9. Žáci byli rozděleni do tří skupin – viz tabulka 1.

Tab. 1

Rozdělení zkoumaného souboru do skupin

Třída ZŠ dle § 16 odst. 9		MP	Věk	Počet	Z toho	Z toho
1. skupina	5. třída	lehké MP	10–13 let	8 žáků	5 chlapců	3 dívky
2. skupina	6. a 7. třída	lehké MP	12–13 let	7 žáků	4 chlapci	3 dívky
3. skupina	9. třída	lehké MP	15–16 let	8 žáků	8 chlapců	0 dívek

Polostrukturované rozhovory zjišťovaly úroveň znalostí, osobních zkušeností a míru zájmu o další informace v oblasti sexuality. Vzhledem k prostorovému omezení se v článku zaměřujeme jen na parciální část výsledků zaměřenou na zkušenosti žáků s výukou sexuální výchovy.

Data k analýze byla získána doslovnou transkripcí rozhovorů do textové podoby. Následně bylo realizováno otevřené kódování dat. Miovský (2006, s. 219) charakterizuje kódování jako „*přiřazování klíčových slov či symbolů k částem textu tak, aby byla umožněna snadnější a rychlejší práce s těmito částmi a bylo možné prostřednictvím kódů kdykoli snadno pracovat s většími významovými celky*“. Transkribovaný text byl rozdělen na jednotky a každé jednotce byl přidělen kód. Kódy byly vpisovány přímo do přepsaného textu (metoda tužka a papír) a po opakovaných čteních revidovány a upravovány. Následně byla provedena kategorizace, tzn. byl vytvořen seznam kódů a kódy byly rozděleny do podkategorií a podkategorie následně do kategorií. V rámci článku budeme prezentovat tři hlavní tematické okruhy, ke kterým se vztahuje několik kategorií: Zařazení sexuální výchovy ve škole; Zázemí pro realizaci sexuální výchovy a Zkušenosti žáků se sexuální výchovou.

Výzkum byl realizován v období únor až březen a září až listopad roku 2020. V dubnu až srpnu musel být přerušen z důvodu mimořádného uzavření škol v souvislosti s šířením Covid-19.

Výsledky

Zařazení sexuální výchovy ve škole

Pedagogové ZŠ zřízené dle § 16 odst. 9 uvádí, že výuka sexuální výchovy žáků s lehkým MP probíhá v rámci předmětů „prvouka, přírodověda, výchova ke zdraví a výchova k občanství a je probírána i v rámci uplatnění mezipředmětových vztahů“, „Nejobsáhleji se tématy sexuální výchovy samozřejmě zabývá výchova ke zdraví v 8. a 9. ročníku“. Pedagogové se jednoznačně shodují na tom, že „zařazení témat sexuální výchovy je zcela nedostačující“. Uvádí, že „celkově je teď u žáků i učitelů vyvíjen velký tlak na získané vědomosti“. Pedagogové zdůrazňují „zanepřázdněnost předměty, které nejsou pro žáky z hlediska budoucího uplatnění natolik přínosné, zatímco pro praktické a výchovné předměty není dostatečný prostor“. Proto se tématům sexuální výchovy věnují i nad rámec ŠVP, především v rámci „neformálních třídnických hodin“. Pedagogové ZŠ speciální uvádí, že témata sexuální výchovy jsou u žáků se středním a těžkým MP začleněna do vzdělávacích oblastí Člověk a jeho svět – věcné učení, Člověk a společnost, Člověk a zdraví – výchova ke zdraví. Jednoznačně se shodují, že na ZŠ speciální jsou „témata sexuální výchovy zastoupena dostatečně a je na ně dostatek času i prostoru“. Co se týče aktivit nad rámec výuky, všichni pracovníci uvádí, že na škole pořádají přednášky: „Ano, přibližně jednou za dva roky pořádáme přednášku, na kterou je přizván odborník sexuolog. Přednáška je rozdělena na dvě části, část pro žáky a část pro rodiče a pedagogické pracovníky.“ Dále probíhají projektové dny: „pravidelně pořádáme projektové dny na téma kyberšikana a šikana“.

Zázemí pro realizaci sexuální výchovy

Všichni pracovníci považují zázemí pro realizaci sexuální výchovy za nedostatečné. Uvádí, že postrádají vybavenost „náznornými pomůckami a metodikami“, „Veškeré materiály si vyrábím nebo sháním sama... Naši žáci potřebují především velkou názornost a ani obrazové materiály nejsou někdy zcela dostatečné.“ Stejně tak z hlediska metodického většina pedagogů uvádí, že se řídí především „vlastními zkušenostmi, citem a osobním postojem, což je ale pro začínajícího pedagoga bez zkušeností velmi obtížné“. Rovněž na škole nedisponují samostatnou místností vyčleněnou pro poskytnutí soukromí či uspokojení sexuální potřeby zejména u žáků s těžkým MP: „Samostatná místnost zřízená a vybavená k tomuto účelu na škole není.“

Zkušenosti žáků se sexuální výchovou

Žáci 5. třídy ve věku 10–13 let – Sedm žáků z osmi uvedlo, že ještě nikdy ve škole neměli sexuální výchovu a ani podobná témata neprobírali. Pouze v rámci předmětu prvouka a přírodověda si povídali o lidském těle, kdy při určování částí těla označili u žen prsa, ale rozdíl mezi mužem a ženou určovali na obrázku oblečených osob pouze podle oblečení, účesu a vzhledu. Dále se učili o jednotlivých etapách lidského života a o ro-

dině. Jeden žák uvedl, že toto téma probírali, ale jen velmi málo. Tento žák přestoupil z jiné školy, nejednalo se o ZŠ dle § 16 odst. 9.

Žáci 6. a 7. třídy ve věku 12–13 let – Tři žáci uvedli, že takovou výuku nebo přednášku absolvovali, ale v rámci jiné školy, nejednalo se o ZŠ dle § 16 odst. 9. Tři žáci uvedli, že takovou výuku neměli vůbec a jeden žák sdělil, že se tomuto tématu věnovali velmi málo. Tři žáci považují informace získané ve škole za dostatečné, čtyři žáci za zcela nedostatečné, konkrétně uvedli žádné.

Žáci 9. třídy ve věku 15–16 let – Dva žáci uvedli, že přednášku zaměřenou na sexuální výchovu měli. Jeden žák sdělil, že v rámci výchovy ke zdraví. Tři žáci uvedli, že se tomuto tématu věnovali velmi málo a čtyři žáci, že neměli žádnou sexuální výchovu ani přednášku a nikdo jim k tomuto tématu nic neřekl. Čtyři žáci uvedli, že se ve škole nedozvěděli vůbec nic a informace, které mají, nejsou dostatečné. Tři žáci uvedli, že se dozvěděli velmi málo. Pouze dva žáci považují informace získané ve škole za dostačující. V této skupině následně proběhl anonymní sběr otázek, na které by žáci chtěli znát z oblasti sexuální výchovy odpověď. Za tímto účelem byla zřízena schránka důvěry, která byla přístupná po dobu 14 dnů v prostorách třídy. Ve schránce se objevilo celkem 63 dotazů, které byly následně zpracovány do seznamu nejčastějších témat, která žáky v tomto věku zajímají.

V návaznosti na individuální rozhovory byly na základě zájmu žáků ve všech třídách uspořádány besedy na téma sexuální výchovy a zdravého životního stylu.

Etické aspekty a limity

Vzhledem k povaze a citlivosti tématu byl celý výzkum veden jako anonymní. Informanti souhlasili s uvedením základních údajů, potřebných pro zpracování a validitu výzkumu. Před započítím výzkumu byly obstarány souhlasy zákonných zástupců s účastí žáků ve výzkumu s následným zpracováním a publikováním dat. Na začátku výzkumu bylo osloveno sedm ZŠ a ZŠS, z nichž pouze tři souhlasily s účastí. Ani v rámci školy se nezúčastnili všichni pedagogové a žáci. Vzhledem k tématu, které je velmi osobního a intimního charakteru, bylo zapotřebí postupovat v rámci celého výzkumu velmi citlivě. Výzkumný nástroj a průběh rozhovorů byl individuálně přizpůsoben každému žákovi a jeho schopnostem v oblasti porozumění a kognice. Značným limitem bylo i období realizace výzkumu, kdy byly dvakrát uzavřeny základní školy.

Závěr

Hlavním cílem výzkumu bylo zjistit názory a praktické zkušenosti pedagogických pracovníků a žáků s MP v oblasti sexuální výchovy. **Prvním dílčím cílem** bylo zjistit, zda je z pohledu pedagogů a žáků zařazení sexuální výchovy ve škole dostatečné. K tomu se vztahovala **VO 1: *Jak pedagogové a žáci hodnotí dostatečnost zařazení sexuální výchovy ve škole?*** Na základě výsledků lze konstatovat, že pedagogové ZŠ speciální se shodují, že u žáků se středním a těžkým MP je sexuální výchova zastoupena dostatečně a je na ni adekvátní čas i prostor. Naopak pedagogové ZŠ zřízené dle §16 odst. 9 považují zařazení témat sexuální výchovy u žáků s lehkým MP za zcela nedostačující. Souvisí to s celkovým snížením časové dotace u předmětů s převahou praktického a výchovného zaměření, kdy v rámci těchto předmětů býval dostatečný prostor i pro témata sexuální výchovy. Z výzkumu mezi žáky s lehkým MP vyplynulo, že většina z nich považuje výuku sexuální výchovy v rámci školy za nedostatečnou. Uvádí, že se jednotlivým tématům věnovali velmi málo a informace, které se dozvěděli, nejsou dostačující. Většina žáků velice pozitivně hodnotila realizované besedy, možnost diskutovat a mít se na koho se svými dotazy obrátit. Tuto funkci by na daných školách mohl do budoucna zastávat chybějící školní psycholog nebo pověřený učitel (obdobně jako sexuální důvěrník v sociálních službách).

Druhým dílčím cílem bylo zjistit, zda je pro realizaci sexuální výchovy ve škole adekvátní zázemí a vybavení. K tomu se vztahovala **VO 2: *Jak pedagogové hodnotí vybavení a zázemí pro realizaci sexuální výchovy ve škole?*** Na základě výsledků lze konstatovat, že pedagogové dotazovaných škol hodnotí vybavení a zázemí pro realizaci sexuální výchovy za nedostačující. A to jak v oblasti názorných pomůcek, výukových materiálů a metodik, tak i z hlediska vyčlenění samostatné místnosti pro relaxaci žáků, zajištění soukromí či vytvoření důstojných podmínek pro případ možnosti uspokojení sexuální potřeby nebo uvolnění sexuálního napětí, obzvláště u žáků s těžším MP. Z hlediska metodického vedení většina pedagogů uvádí, že v sexuální výchově využívá především své praktické zkušenosti a řídí se citem a vlastním postojem. Což je poměrně problematické právě v oblasti sexuální výchovy, kde je člověk konfrontován nejen s obecně existujícími normami a s požadavky školy, ale i s hodnotami žáka a jeho rodiny, stejně tak jako se svými vlastními hodnotami a postoji k sexualitě. Z toho důvodu mají mnohé školy zpracován Protokol sexuality, který ukotvuje přístup k sexualitě žáků a poskytovanou podporu ze strany školy. V současné době existují i možnosti metodické podpory při zavádění protokolu do praxe. Využít lze také různé nabídky dalšího vzdělávání pro pedagogické pracovníky i pro rodiče žáků s MP.

Na závěr bychom chtěli vyslovit poděkování všem účastníkům výzkumu a vyzdvihnout jejich velice vstřícný a otevřený přístup. Vedení školy i pedagogové vyjádřili zájem o zkvalitnění situace v dané oblasti a začali realizovat konkrétní kroky pro častější začle-

nění témat sexuální výchovy do výuky. Již nyní jsou naplánovány další besedy s žáky, kteří o jejich pokračování sami projevíli velký zájem.

Prezentovaný článek přibližuje konkrétní situaci a zkušenosti pedagogů a žáků vybraných škol. Nevypovídá o sexuální výchově žáků s MP v České republice v obecné rovině. Situace je na každé škole zcela individuální. Formulované závěry jsou tedy platné pouze pro zúčastněné školy a nelze je jakkoliv zobecnit.

Dedikace

Příspěvek je dedikován projektu Studentské grantové soutěže na Univerzitě Palackého Olomouci: Výzkum v oblasti partnerských vztahů a sexuality osob s mentálním postižením (IGA_PdF_2020_038).

Literatura

- BERNERT, D. J. & OGLETREE, R. J. (2013). Women with intellectual disabilities talk about their perceptions of sex. *Journal of Intellectual Disability Research* [online], 57(3), 240–249, [cit. 2020-08-06]. DOI: 10.1111/j.1365-2788.2011.01529.x. ISSN 09642633.
- IPPF (2008). *Sexual rights: an IPPF declaration*. London. Dostupné z <http://www.ippf.org/en/Resources/Statements/Sexual+rights+an+IPPF+declaration.htm>.
- KIJAK, R. (2013). The Sexuality of Adults with Intellectual Disability in Poland. *Sexuality and Disability* [online], 31(2), 109–123 [cit. 2020-08-06]. DOI: 10.1007/s11195-013-9294-8. ISSN 0146-1044.
- KOZÁKOVÁ, Z. (2013). Sexuální výchova osob s mentálním postižením. In VALENTA, M. & MÜLLER, O. et al. *Psychopedie: [teoretické základy a metodika]*. Praha: Parta.
- LEUTAR, Z., MIHOKOVIĆ, M., MAURER-BATJER, A., O'CONNOR, K. V. & RANDOLPH, J. K. (2007). Level of Knowledge about Sexuality of People with Mental Disabilities. *Sexuality and Disability* [online], 25(3), 93–109 [cit. 2020-08-06]. DOI: 10.1007/s11195-007-9046-8. ISSN 0146-1044.
- LÖFGREN-MÅRTENSON, L., J PILLAY, B. & ESTERHUIZEN, T. M. (2012). "I Want to Do it Right!" A Pilot Study of Swedish Sex Education and Young People with Intellectual Disabilities. In *Sexuality and Disability*, 30(2), 209–225. [online] [cit. 2020-08-06]. DOI: 10.1007/s11195-011-9239-z. ISSN 0146-1044.
- MIOVSKÝ, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing.
- Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání základní škola speciální RVP ZŠS.* (2008) Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze.
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání.* (2017). Praha: MŠMT.
- REICHEL, J. (2009). *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada.
- SADKOVÁ, T. (2018). Současný stav sexuální výchovy v rámci základního vzdělávání v České republice – systematický přehled teorie a praxe. *Adiktologi*, 18(1), 48–58.
- SCHAAFSMA, D., KOK, G., STOFFELEN, J. M. T. & CURFS, L. M. G. (2017). People with Intellectual Disabilities Talk About Sexuality: Implications for the Development of Sex Education. *Sexuality and Disability* 35(1), 21–38, [online]. [cit. 2020-08-06]. DOI: 10.1007/s11195-016-9466-4. ISSN 0146-1044.

- SERVAIS, L. (2006). Sexual health care in persons with intellectual disabilities. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews* 12(1), 48–56, [online]. [cit. 2020-08-06]. DOI: 10.1002/mrdd.20093.
- ŠTĚRBOVÁ, D. & RAŠKOVÁ, M. (2016). *Specifika komunikace ve vztahu k sexualitě I: pomáhající profese ve vztahu k sexualitě, včetně osob s mentálním postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- TÁUBNER, V. (1996). *Metodika sexuální výchovy pro učitele, vychovatele, rodiče a studenty učitelství*. Praha: Fortuna.
- TRÁVNÍK, P. (2000). *Základy sexuologie a sexuální výchovy*. Brno: Institut mezioborových studií.
- VENGLÁŘOVÁ, M. & EISNER, P. (2013). *Sexualita osob s postižením a znevýhodněním*. Praha: Portál.
- VOLFOVÁ, I., KOZÁKOVÁ, Z. & VELEMÍNSKÝ, M. (2008). *Prevence sexuálního zneužívání dětí a adolescentů se specifickými potřebami*. Praha: Triton.

Kontakt:

Mgr. Zdeňka Kozáková, DiS., Ph.D., Petra Hermanová
Ústav speciálněpedagogických studií
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc
e-mail: zdenka.kozakova@upol.cz, petra.hermanova02@upol.cz

Mgr. Zdeňka Kozáková, DiS., Ph.D. – pracuje na Univerzitě Palackého v Olomouci jako odborná asistentka a tajemnice Ústavu speciálněpedagogických studií Pedagogické fakulty. Je koordinátorkou Asociace studentů speciální pedagogiky a skupiny sebeobhájců. Spolupracuje s celou řadou pracovišť, praxi má i v institucionální péči pro osoby s postižením a v konzultační, poradenské a terapeutické oblasti (je absolventkou výcviku v kognitivně behaviorální psychoterapii). Je lektorkou četných kurzů pro odbornou veřejnost i pro osoby s mentálním postižením a jejich rodiče. Svou odbornou a vědeckovýzkumnou činnost zaměřuje zejména na oblast psychopedie, speciálněpedagogické andragogiky a gerontagogiky.

Petra Hermanová – pracuje jako učitelka na Základní škole a základní škole speciální, Ružinovská 2017, Praha 4 – Krč. V současné době (2021) je studentkou absolventského ročníku kombinované formy studia magisterského studijního programu Učitelství pro 1. stupeň ZŠ a speciální pedagogika na Ústavu speciálněpedagogických studií Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.